

SAVOD O'RGATISH DAVRIDA IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH

Mamatova O'ktamxon G'anixonovna

Farg'ona viloyati, Marg'ilon shahar

25-umumta'lim maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada savod o'rgatish davrida iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashning pedagogik ahamiyati, ularning o'qish jarayonida intellektual va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, o'quvchilarda ongli o'qish ko'nikmalarini shakllantirish, matn ustida ishlash, lug'at boyligini oshirish hamda she'r, topishmoq, tez aytish va boshqa didaktik materiallardan foydalanish orqali iqtidorli o'quvchilarning bilim va qiziqishlarini rivojlantirish usullari tahlil qilingan. Savod o'rgatish jarayonida individual yondashuvni qo'llash, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini va ijodiy faoliyatini rag'batlantirish muhim omil sifatida ko'rsatib o'tilgan. Mazkur yondashuv o'quvchilarning o'qish malakalarini mustahkamlash bilan birga ularning intellektual salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *savod o'rgatish, iqtidorli o'quvchilar, ongli o'qish, boshlang'ich ta'lim, matn ustida ishlash, lug'at boyligi, ijodiy fikrlash, pedagogik yondashuv.*

Bugungi kunda ilm-fan, texnika va ishlab chiqarish sohalarining tez sur'atda jadallik bilan rivojlanishi barcha ta'lim muassasalarda ta'lim-tarbiya sifatini mazmunan yangi bosqichga ko'tarishni talab etmoqda. Bu esa yoshlar bilan olib borilayotgan ishlar ta'sirchanligini oshishiga xizmat qiladi. O'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazish, muammolariga mas'uliyat bilan yondashish iqtidorli bolalar orqali komil insonni tarbiyalab, voyaga yetkazish bugungi kun talabiga aylanmoqda.

Hozigi kunda bolalar intellektini rivojlantirish muhim masalalardan biri bo'lib hisoblanadi. Bu borada hukumatimiz tomonidan yoshlarga bo'lgan e'tibor va iqtidorli, iste'dodli yoshlarni qo'llab-quvvatlash masalalari davlat siyosatining asosiy omillaridan biridir. Mamlakat kelajagi bo'lmish yosh avlodning tarbiyasini eng asosiy vazifalarimiz ekanligini yurtboshimiz Sh. Mirziyoyev aytganidek, "Bizni hamisha o'ylandirib keladigan muhim masala – bu yoshlarimizning odob axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ko'proq his etadigan, kim – yoshlar. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vatning doimo aks sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va tarbiya hisobidan" deb ta'kidlaydi.

Iqtidor - bu inson psixikasining butun umr davomida tizimli rivojlanuvchi sifati bo'lib, insonning boshqa odamlarga nisbatan bir yoki bir necha sohada yuqori natijalarga erishish imkoniga ega ekanligi bilan belgilanadi. Ushbu tavsifdan kelib chiqqan holda, shuni ta'kidlash mumkinki, iqtidor asosida umumiy intellektual va

insonning bilish imkoniyatlarini belgilaydigan, tabiat tomonidan in'om etilgan qobiliyatlar, biror bir faoliyatda (masalan, ta'lim, ijodiy, kasbiy, ilmiy) muvaffaqiyatga erishishni ta'minlaydigan maxsus qobiliyatlar yotadi.

Iqtidorli yoshlar O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotining hamda uning jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallashini ta'minlovchi muhim omil va millat ziynati hisoblanadi. Ular maqsadga intilish, qat'iyatlilik va mehnatsevarlik kabi fazilatlarini, hamda ijodiy faoliyati bilan shug'ullanish istagi bilan ajralib turadi. Shunday ekan, iqtidorli yoshlarni barvaqt aniqlash va ularning qobiliyatini ro'yobga chiqarishda ta'lim muassasalarining o'rni beqiyosdir. O'zbekistonda ta'lim sohasida iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va ular bilan ishlash xususiyatlari bo'yicha bir qancha pedagog olimlarimiz tomonidan tadqiqot ishlari olib borilgan.

Savod o'rgatish davrida o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini shakllantirish bilan bir qatorda, ularning individual qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish ham muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Ayniqsa, iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash jarayonida o'qishning ongli, mazmunli va qiziqarli tashkil etilishi alohida ahamiyat kasb etadi. Savod o'rgatishning birinchi kunlaridanoq o'qish jarayoni ongli bo'lishi, o'quvchilar o'qigan matnning mazmunini tushunib, uni idrok etishga o'rganishi zarur. Bu jarayonda o'qituvchi turli savollar orqali o'quvchilarning matnni qanday tushunganini aniqlab boradi. Savol-javoblar yordamida o'quvchilarning fikrlashi, tahlil qilish qobiliyati va nutqi rivojlanadi, ayniqsa iqtidorli o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalari yanada shakllanadi.

Savod o'rgatish davrida matnni o'qishdan oldin o'tkaziladigan tayyorlov suhbatlari hamda o'qib bo'lingandan keyingi tahliliy suhbatlar o'quvchilarning ongli o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda bunday suhbatlar yanada chuqurlashtirilgan shaklda tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir. Masalan, ularga matn mazmunini tahlil qilish, voqealar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash, qahramonlarning xatti-harakatlarini baholash kabi qo'shimcha topshiriqlar berish mumkin. Bu esa o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini, kuzatuvchanligini hamda nutq faoliyatini rivojlantiradi.

Savod o'rgatish jarayonida o'qishning ongli bo'lishi ifodali o'qish bilan chambarchas bog'liqdir. Biroq analitik o'qishning dastlabki bosqichlarida o'quvchilar hali so'zdagi bo'g'in va urg'uni to'liq farqlay olmasliklari sababli to'liq ifodali o'qish darajasiga erishish qiyin bo'ladi. Shuning uchun bu bosqichda so'zlarni yaxlit holda, orfoepik me'yorlarga rioya qilgan holda qayta o'qish tavsiya etiladi. Bunday mashqlar nafaqat o'qish texnikasini rivojlantiradi, balki o'qishning ongli bo'lishiga ham yordam beradi. Iqtidorli o'quvchilar esa bu jarayonda tezroq o'zlashtirishi mumkinligi sababli ularga qo'shimcha matnlar bilan ishlash, mustaqil o'qish topshiriqlari berish orqali ularning salohiyatini yanada rivojlantirish mumkin.

Ongli o'zlashtirishni ta'minlashda lug'at ustida ishlash ham muhim o'rin tutadi. Matnda uchraydigan yangi so'zlarning ma'nosini tushuntirish, ularni gaplarda qo'llash,

sinonim va antonimlarini topish kabi mashqlar o'quvchilarning so'z boyligini oshiradi. Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash jarayonida esa bunday topshiriqlarni yanada murakkablashtirish, ulardan yangi so'zlar ishtirokida kichik matnlar tuzish yoki hikoyalar yaratishni so'rash samarali natija beradi. Bu esa o'quvchilarning nafaqat o'qish, balki yozma va og'zaki nutq ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Shuningdek, savod o'rgatish davrida she'rlar, tez aytishlar, topishmoqlar, qo'shiqlar, maqollar va hikmatli so'zlardan foydalanish o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Ayniqsa, iqtidorli o'quvchilar bunday ijodiy faoliyatlarda faol qatnashib, o'z qobiliyatlarini namoyon etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Masalan, she'rlarni ifodali o'qish, topishmoqlarga javob topish yoki maqollar mazmunini izohlash kabi topshiriqlar o'quvchilarning tafakkuri va nutqini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Savod o'rgatish davri boshlang'ich ta'lim jarayonining eng muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Bu davrda o'quvchilarda o'qish va yozish ko'nikmalari shakllantirilishi bilan bir qatorda, ularning intellektual salohiyati, mustaqil fikrlashi hamda ijodiy qobiliyatlari rivojlantiriladi. Ayniqsa, iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash jarayonida o'qish faoliyatini ongli tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Savod o'rgatishning dastlabki kunlaridayoq o'qish jarayoni ongli bo'lishi, o'quvchilar o'qigan matn mazmunini tushunishi va uni tahlil qila olishi zarur. Shu sababli o'qituvchi o'quvchilarga turli savollar berish orqali ularning matnni qanday tushunganligini aniqlab boradi.

Iqtidorli o'quvchilar odatda tez fikrlashi, kuchli xotirasi va yuqori qiziqishi bilan ajralib turadi. Shuning uchun savod o'rgatish jarayonida ularga oddiy topshiriqlar bilan bir qatorda murakkabroq va ijodiy vazifalar berish maqsadga muvofiqdir. Masalan, o'qilgan matn mazmunini qayta hikoya qilish, matnga sarlavha topish, voqealar davomiga oid fikr bildirish yoki qahramonlarning xatti-harakatlariga baho berish kabi topshiriqlar iqtidorli o'quvchilarning fikrlash doirasini kengaytiradi.

Savod o'rgatish jarayonida o'qishdan oldin o'tkaziladigan tayyorlov suhbatlari ham muhim o'rin tutadi. Bunday suhbatlar o'quvchilarning mavzu bo'yicha dastlabki tasavvurlarini shakllantiradi hamda ularni matn mazmunini to'g'ri tushunishga tayyorlaydi. O'qilgan matn yuzasidan olib boriladigan suhbatlar esa o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda bunday suhbatlar yanada chuqurlashtirilgan holda olib borilishi mumkin.

O'qish jarayonida ongli o'qish ifodali o'qish bilan chambarchas bog'liqdir. Biroq analitik o'qishning dastlabki bosqichlarida o'quvchilar hali so'zdagi bo'g'inlar va urg'ularni to'liq farqlay olmasligi sababli ifodali o'qish darajasi yetarli bo'lmasligi mumkin. Shu bois bu bosqichda so'zlarni to'g'ri, aniq va orfoepik me'yorlarga rioya qilgan holda qayta o'qish mashqlari muhim hisoblanadi. Bu jarayon o'quvchilarning o'qish texnikasini rivojlantiradi va o'qishning ongli bo'lishini ta'minlaydi. Iqtidorli o'quvchilar esa bunday mashqlarni tez o'zlashtirishi sababli ularga qo'shimcha matnlar

yoki mustaqil o'qish topshiriqlari berish orqali ularning bilim darajasi yanada rivojlantiriladi.

Ongli o'qishni rivojlantirishda lug'at ustida ishlash ham muhim o'rin egallaydi. Matnda uchraydigan yangi so'zlarning ma'nosini tushuntirish, ularni nutqda qo'llash hamda turli mashqlar orqali mustahkamlash o'quvchilarning so'z boyligini oshiradi. Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda esa yangi so'zlar asosida kichik hikoyalar tuzish, gaplar yaratish yoki matn mazmunini kengaytirib bayon qilish kabi ijodiy topshiriqlar berish samarali hisoblanadi.

Savod o'rgatish davrida she'rlar, tez aytishlar, topishmoqlar, qo'shiqlar, maqollar va hikmatli so'zlardan foydalanish ham katta ahamiyatga ega. Bunday materiallar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi, nutqini rivojlantiradi va tafakkurini boyitadi. Ayniqsa, iqtidorli o'quvchilar bu jarayonda faol qatnashib, o'z qobiliyatlarini namoyon etadilar.

Shunday qilib, savod o'rgatish davrida iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash jarayonida o'qishning ongli tashkil etilishi, matn ustida tahliliy ishlar olib borish, lug'at ustida ishlash hamda ijodiy mashqlardan foydalanish muhim pedagogik ahamiyatga ega. Bu esa o'quvchilarning bilim darajasini oshirish bilan birga, ularning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, savod o'rgatish davrida iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash jarayonida o'qishning ongli tashkil etilishi, matn ustida tahliliy ishlash, lug'at boyligini oshirish hamda turli ijodiy mashqlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bunday yondashuv o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini mustahkamlash bilan birga, ularning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Davletshin M.G. va boshqalar. Qobiliyat va uning diagnostikasi. -T.:O'qituvchi, 1997.
2. Do'stmuhamedova SH.A., Nishanova Z.T. va boshqalar.Yosh davrlari va pedagogik psixologiya – Toshkent:" O'qituvchi", 2013.
3. Narimbetova Z.A. Maktabda iqtidorli bolalar bilan ishlash xususiyatlari. Экономика и социум, no. 4-2 (83), 2021, pp. 920-923.
4. Boshlang'ich maktab darsliklarini yaratish mezonlari / Tuzuvchilar: Q. Abdullayeva, M. Ochilov, K. Nazarov, S. Fuzailov, N. Bikboyeva. -T.: 1994. 3.
5. J. G'. Yo'ldoshev, S. A. Usmonov. Pedagogik texnologiya asoslari.- T.: „O'qituvchi", 2004.